

Rózsa Huba

HÁZASSÁG ÉS CSALÁD A BIBLIAI HAGYOMÁNYBAN

*Elhangzott Budapesten, a Szent István Társulat régi székházának dísztermében 2011. május 30-án,
a Társulati Esték a Család Évében című rendezvénysorozat keretében.*

© Rózsa Huba, 2011

© Szent István Társulat, 2011

Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással való sokszorosítás és közlés jogát is!

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 2011

HÁZASSÁG ÉS CSALÁD A BIBLIAI HAGYOMÁNYBAN

Előadásom témájával kapcsolatban eligazításul **két előzetes** megjegyzést szeretnék tenni.

Pro primo: Az előadás címében a házasság és a család, mint különálló valóság szerepel. A házasság nem azonos a családdal. A házasság két személy életszövetsége, amely magában foglalja a férfi és a nő kapcsolatának helyzetét a házasságban, és azt, hogy a házasság mire irányul. **A család** a két ember szövetségéből következő közösség, amelynek befelé (férj, feleség, gyermek) és kifelé (férj, feleség családi vonatkozásai: nagyszülők, sógor stb.) irányuló viszonylatai vannak, ezért a kettőről külön kell beszélnünk. Alátámasztja ezt az is, hogy a Biblia kifejezetten tanítást ad a házasság isteni alapításáról és természetéről, míg a családra nézve közvetve kell a Biblia szövegéből ismereteket szerezni, amennyiben a bibliai hagyományban folyamatosan jelen van és ebből az adottságból kell következtetéseket levonni a család jelentőségére.

Pro secundo: A házasság és a család az Ó- és Újszövetségben egyaránt új formátumokat ölt, ezért külön beszélünk a házasságról és családról az Ószövetségben, majd pedig külön az Újszövetségben. Ebből a megállapításból az is következik – mint majd látni is fogjuk –, hogy a házasságnak és a családnak mindkét szövetségben van közös, ugyanakkor önálló vonása is, vagyis változásnak alávetett mind a kettő.

ÓSZÖVETSÉG

1. Házasság az Ószövetségben

A Bibliában az úgynevezett bibliai őstörténet (*Ter* 1–11) a világ és az ember teremtésével kapcsolatban ad kifejezett tanítást a házasságról.

A **hatnapos teremtéstörténetben** (*Ter* 1,1–2,4a) azt olvassuk, hogy *Isten megteremtette az embert, saját képmására, Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket* (vö. *Ter* 1,27); majd megbízza őket: *szaporodjanak, sokasodjanak, töltsék be a földet, és vonják uralmuk alá* (vö. *Ter* 1,28).

— A Biblia tehát a két nem megteremtéséről beszél, akik emberi méltóságukban egyenlők, mindkét nem Isten képmásának hordozója, és mindketten egyenlően megbízatást kapnak a világ feletti uralomra. Ebből alapvetően következik a két fél helyzete a házasságban.

— Elhangzik az is, hogy szaporodjanak és sokasodjanak, tehát a kétneműség az élet továbbadásának alapvető eleme. A Biblia itt ugyan nem beszél kifejezetten házasságról, de az élet továbbadása a bibliai gondolkodásmódban feltétlenül a házasság keretéhez kapcsolódik. Ebből az is következik, hogy a házasság csak a két fél közösségében képzelhető el, és egyneműek ilyen természetű életkapcsolatát teljesen kizárja.

A **második teremtéstörténet** (*Ter 2,4b–25*), az ember és az asszony teremtéséről, valamint a házasságról, már konkrétabb. Az örök Rómeó-Júlia alapadottságot veszi figyelembe, azaz a férfi és a nő elhagyja apját-anyját, és ketten egy életközösséget alkotnak. Arról a bibliai történetről van szó, amikor Isten a föld anyagából megteremti az első férfit, majd pedig az első asszonyt a férfi oldalbordájából. Az első asszony teremtésének az indoka az, hogy nem jó az embernek egyedül lenni, és Isten a **férfinak megfelelő élettársat** teremt (vö. *Ter 2,18*).

— A héber kifejezés: *aki neki megfelelő* (héberül: כְּנֶגְדּוֹ 'k^enegdo') annyit jelent, mint aki egyenrangúan néz vele szemben, kifejezi a **két fél egyenrangúságát**, és a két fél kapcsolatának erkölcsi és szélesebb életterületre való vonatkozását. Az utódoknak való életadás ebbe a keretbe illeszkedik bele, ami azt is jelenti, hogy a házasságban az életadás csak ebben a keretben („segítőtárs”) lesz igazán emberi és szellemi cselekedet.

— Az ember méltóságának csak olyan segítő lehet megfelelő, aki vele egyenrangú és az emberi méltóság részese. A férfi és a nő viszonyának ezt a lényegi elemét az asszony teremtésének módja jeleníti meg: *Ezért az Úristen mély álmot bocsátott az emberre, s amikor elaludt, kivette egyik oldalbordáját, s helyét hússal töltötte ki. Azután az Úristen az emberből kivett oldalbordából megalkotta az asszonyt és az emberhez vezette* (*Ter 2,21–22*).

A két nem lényegi rokonságát az alapozza meg, hogy nő a férfi élő valóságából teremtetett. A bordából való teremtés fejezi ki a legalkalmasabban a két nem egymást kifejező valóságát, amelyet az ember így fogalmaz meg: „Ez most csont az én csontomból és hús az én húsemból. Asszonyember a neve (héberül: אִשָּׁה 'issah'), mivel férfiemberből (héberül: אִישׁ 'is') vétetett” (*Ter 2,23–24*). Az asszony teremtése esetében a két párhuzamos fogalompár a férfi és a nő ontológiai kapcsolatát, emberi méltóságban való azonosságát fejezi ki, s ebből következően lehet az asszony igazi segítőtárs.

Mindent összefoglalva: a Biblia mint a hit igazságát tanítja, hogy a nemek, a férfi és nő kettőssége, a kettősségből eredő egymásrautaltság, amely a házasságban egymásra találássá válik, Isten teremtő tervéből ered. A nő teremtése a férfi oldalbordájából ezen igazságok képszerű bemutatása. Jól kifejezi az ember természetében megalapozott és a házasságban beteljesedett odaadást, összetartozást. Egyúttal hangsúlyozza a két nem egyenrangúságát, hiszen a nő a férfi valóságából való.

— Más szóval kifejezve házasság nem „ember-tenyésztés”, hanem egy szélesebb, **alapvetően erkölcsi természetű, a teljes emberi valóságot átfogó kapcsolat, amelyben az életadás is emberi méltóságot nyer.** Az a mondat, hogy: *Ezért a férfi elhagyja apját, anyját, és feleségéhez ragaszkodik, és a kettő egy test lesz,* a gyermekekre vonatkozik, az egy test valójában a gyermek, amelyben a férfi és nő eggyé válik.

A két bibliai elbeszélésből **első pillantásra a házasság monogám természetére következtethetnénk,** de a két bibliai elbeszélés ezt nem teszi nyilvánvalóvá. Egy sor kijelentést találunk az Ószövetség bibliai hagyományában, amely úgy beszél a házasságról, a férfiről és a nőről a házasságban, mintha az monogám lenne (pl. *Kiv* 20,17; *Péld* 12,4 stb. [lásd ABD 4, Marriage 565], a derék asszony dicsérete *Péld* 31,10–31; válás elleni isteni kijelentés Malakiás prófétánál *Mal* 2,14köv., Tóbiás könyve; főként JHWH és Izrael kapcsolatának házassági szimbolikája lásd *Oz* 1–3 stb). Ugyanakkor az Ószövetség számos részlete tanúskodik arról, hogy **az Ószövetségben a házasság poligám,** azaz többnejű (patriárkák, mint Jákob, Gedeon, Dávid, Salamon stb.). Az ószövetségi hagyomány **kifejezetten nem kötelezi el magát a poligámiára vagy monogámiára,** de a monogámiára való irányulás megtalálható a bibliai hagyományban. A többnejűség ellenére az ószövetségi házasság megtartja méltóságát, és szó van a házastársak közötti szeretetről, odaadásról stb.

Egy további, az Újszövetségtől megkülönböztető jegy az ószövetségi házasságnak, **a válás lehetősége.** Erre csak a férfinak van lehetősége, aki az asszonynak váló-levellet ad, és ezzel az asszonyt a házasság kötelékéből elbocsáthatja (vö. *MTörv* 24,1). A válás Istennek nem tetsző voltára is találunk bizonyítékot a bibliai hagyományban (vö. *Mal* 2,13–16). A váló-levelben jelezni kell az elbocsátás okát, de a bibliai szövegben a héber עֲרֻת דְּבָרָא ’ervat dábár’, azaz „visszataszító dolog” nincs konkrétan meghatározva, és később ezt az írástudók különféle módon fejtik ki.

A házasság az Ószövetségben ugyan **Isten teremtő akaratából jön létre, de nem vallási természetű.** Ugyanakkor a férfi és a nő egymás iránti szeretetének és odaadásának van **vallási jelentősége,** amikor a próféták Isten Izrael iránti szeretetét a férfi és a nő, a jegyesek szeretetének

képével fejezi ki. Ezzel bizonyos irányulást kapunk az Újszövetség irányába is (az egyház Krisztus jegyese). Ugyanakkor a házasságot Mózes törvénye szabályozza, azaz bevont abba a törvénykezésbe, amelyet Isten adott Izrael életének szabályozására, és szorosan kapcsolódik az erkölcsi parancsokhoz, adott esetben rituális természetű előírásokhoz is.

2. A család az Ószövetségben

Az **ószövetségi családkép rendkívül sokrétű**, és a család egyaránt alapvető szerepet tölt be a nyilvánosságban és az egyén életében, fokozottabban, mint az Újszövetségben, de főképpen a modern kor házasságában. **A bibliai hagyomány részletekben gazdag képet nyújt az izraelita családról**, főként a Teremtés könyve, amelyből három nemzedék családjának életét (pátriárkák) ismerjük meg. Ugyanez érvényes az ószövetségi jogalkotásra (főként a Deuteronomium, azaz a Második Törvénykönyv), a házasság és család különböző eseteire vonatkozó törvénykezésre is.

A család kifejezésére „az apám háza” megjelölés szolgál, és jóval szélesebb körű, mint a modern kori házasság. Az „apám háza”, „nagy családnak” is nevezhető, amelynek élén áll a családfő, az apa, ő képviselte a család tagjait a nyilvánosság előtt. Mellette álltak a fő- és mellékfeleségek, a tőlük született vagy családfő által elfogadott gyermekek, de idetartoznak olyan személyek is, akik nem közvetlenül a családfő és feleségeinek vérségi leszármazottai. A családfő hatalma kiterjed a szolgákra és szolganőkre, azaz olyan személyekre, akiknek életük biztonságát, fenntartását és munkájukat a családfő irányítása alatt álló közösség teszi lehetővé. Ezek nem szabad, földbirtokkal rendelkező izraeliták, vagy az eladósodást munkájukkal törlesztik. A család keretébe olyan személyek, gyermekek, is beletartozhatnak, akiket a családfő jogi értelemben akár adoptál, akár, akár sajátjának ismer el (pl. Hágár esete, **levirátus** [MTörv 25,5–10], az Újszövetségben József jogi elfogadása által magáénak ismeri el Jézust, így lesz Dávid házában tagja).

A családnak az élet továbbadásán túl rendkívül sokrétű szerepe volt, amely korunkban már teljesen ismeretlen. A család önfenntartó szerepe széles feladatokat ölelt fel. Egy olyan világban, ahol nem volt rendőrség, kórház, iskola, ahol nem volt ABC-áruház, szerepek, amelyeket ma már az állam vett át, a családnak kellett betöltenie. Az önfenntartás, a képzés, gyógyítás, oktatás, védelmezés, vagyis az élethez szükséges értékek és javak megteremtése mind a családra hárult. Ez a magyarázata annak, hogy a családhoz tartozó személyek nagy száma és ereje rendkívül fontos volt.

Ha mindezt figyelembe vesszük, érthetővé válik a bibliai világ családszemlélete. A családhoz való tartozás az élet alapvető eleme, és az egyén helyzetét, súlyát is az határozta meg, hogy me-

lyik családhoz tartozott, vagy melyik családot képviselte, ill. melyik családokból álló nemzetséghez tartozott. A korunkban teljesen elfogadott magányos nők és férfiak sokasága az ókorban elképzelhetetlen volt, mert ha ezek kikerültek a családból (özvegyek, árvák, hontalanok), helyzetük annak segítő ereje nélkül rendkívül nehézé vált.

Az ószövetségi családnak óriási üdvtörténeti jelentősége volt, mert Isten az üdvösség történetében alapvetően épített a család jelentőségére. Maga a tizenkét törzsből álló Izrael is a Jákob tizenkét fiától származó utódokra épült, és Isten ígéretei is a családra, illetve a családból való leszármazásra építettek (ld. a Dávid házának adott ígéretet). Ez a magyarázata a Bibliában található számos nemzetségábrájára. A családhoz való tartozás, illetve a családokból létrejött nemzetségek, és a nemzetségekből létrejött törzsek az emberi szolidaritásnak, összetartozásnak alapját biztosították, és az ószövetségi törvénykezés is alapvetően családjogú volt.

A többnejűséget nem kell negatív értelemben felfogni (pl. érzékiség stb.), hanem több indok is magával hozza, elsősorban az ókori nagyfokú gyermekhalandóság. A bibliai szemléletmódban a gyermekek sokasága (termékenység) Isten áldását jelenti, és egyúttal a család nagyszámú volta erőt és tekintélyt jelentett. Az élet továbbadása és fennmaradása feltétlenül fontos szerepet töltött be az Ószövetségben. A többnejűség mindezekre biztosítékot nyújtott.

Természetesen ez az életet támogató és segítő sokrétű család-modell egyúttal különféle természetű problémákat okozott, amiket az ószövetségi törvénykezés folyamatosan követett és elhárítani törekedett. (Az ószövetségi családmodell lezárásaként ismét a Teremtés könyvére szeretnék hivatkozni, amelyben a három pátriárka, Ábrahám, Izsák és Jákob élete, az ószövetségi család gazdag sokarcúságát mutatja be.)

ÚJSZÖVETSÉG

1. Házasság az Újszövetségben

Az Újszövetség tanítását a házasságról **az evangéliumokban és a páli levelekben** találjuk meg. Amikor **Jézus a házasságról beszél**, alapvetően **az Ószövetség tanítására hivatkozik**, és **azt építi tovább**. Az Újszövetség **alapvető kérdésekben módosítja** az Ószövetség házasságképét, mégpedig **a válás, a monogámia, a házasság szentség, azaz kegyelemközlő volta, és a házassági etika** kérdésében.

1° A válás. Jézus a teremtő Isten eredeti szándékára hivatkozva érvényteleníti Mózes válásra vonatkozó rendelkezését (*Mk 10,1–12; MTörv 24,1*), és a házasságot felbonthatatlannak mondja ki. Ugyanígy Pál apostol (*Róm 7,2; IKor 7,10–11*). A páli levelek ezt még az élet hozta részletekkel kiegészítik (pl. az ún. privilegium paulinum (*IKor 7,10–16*), második házasság az egyik fél halála után (*Róm 7,2–3; IKor 7,8.39–40*).

2° Monogámia. Érdekes azonban, hogy **Jézus közvetlenül nem beszél a többnejűség tiltásáról és a házasság monogám természetéről.** Ugyanakkor a **házasság felbonthatatlanságáról** mondott tanítása a házasság monogám természetét feltételezi: *Isten a teremtés kezdetén férfit és nőt alkotott. Az ember ezért elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy test lesznek. Ettől kezdve többé már nem két test, hanem csak egy. Amit tehát Isten összekötött, azt ember ne válassa szét* (*Mk 10,6–7; Mt 5,31–32*). Pál apostol leveleiben viszont bőségesen található a házastársaknak adott intés, amelyből egyértelműen kitűnik a házasság monogám volta. Az a mód, ahogyan a házasfeleket inti és magatartásukat szabályozza, egyértelmű a házasság monogám volta (pl. *IKor 7,1–6*). A férj és feleség viselkedésével összefüggésben nyoma sincs a többnejűségnek. Főként pedig az Apostol hasonlatából, amellyel a házastársak kapcsolatát Krisztus és az egyház kapcsolatával helyezi párhuzamba (*Ef 5,22–32*). Az ősegyház, majd az ókeresztény kor gyakorlatában egyértelmű a monogámia.

A monogámia és a válás tilalma alapvetően megreformálja a házasság természetéről alkotott felfogást, és lehetővé teszi azoknak az értékeknek a megvalósulását, amelyeket a bibliai Östörténetben a házasság alapításával kapcsolatban olvasunk (egyenrangúság stb.).

3° Egy másik, rendkívül fontos és az Ószövetséghez viszonyítva új elem az Újszövetségben a **házasság vallási karaktere**, azaz szentség-volta, **vagyis a házasság kegyelmi közösség jellege.** Pál apostol az Efezusiaknak írt levélben Krisztus és az Egyház kapcsolatát párhuzamba állítja a férfi és a nő kapcsolatával a házasságban (*Ef 5,22–32*). Ennek a kapcsolatnak a párhuzama erőteljesen aláhúzza az egy férfi és egy nő elválaszthatatlan életközösségét az Újszövetségben, amely kegyelmi kapcsolat. A monogámia és a válás tiltása alapvetően meghatározza az újszövetségi házasság-kép egyértelműségét.

4° A házassági etika kérdése. Az Ószövetség a házasságra vonatkozó erkölcsi parancsokban és rendelkezésekben elsősorban a tettekre fordítja a figyelmet. Jézus a hegyi beszédben azonban a 6. parancsolat összefüggését a tetten túlmenően a szándéokra is kiterjeszti (*Mt 5,27–30*), s ezzel az egész embert bevonja a szexuális etika vonatkozásába (lásd *Ef 5,3–5*). Pál apostol felhív a pogányoktól eltérő, evangéliumi szellemű házasságra (*ITessz 4,5; Zsid 13,4*) és különböző utasításokat is ad a házastársaknak (*IKor 7,1–6*).

2. Család az Újszövetségben

Amíg az Ószövetség a családról rendkívül gazdag hagyományanyagot tartalmaz (elsősorban a Teremtés könyve és az ószövetségi jogalkotás, a Második Törvénykönyv), addig az Újszövetség ebben a tekintetben jóval szerényebb. Családra vonatkozó részletek nem állnak előtérben. Az **Újszövetség** elbeszélő szövegeiben – gondolok itt az **evangéliumokra és az Apostolok Cselekedeteire** – kétségtelenül számtalanszor beszélnek családi-rokoni kapcsolatokról, de **mélyebben nem adnak betekintést egy-egy család belső életére, vagy családi vonatkozásaira**. Ez érthető az evangéliumok természetéből, amelyek elsősorban Jézus tevékenységéről, majd az Apostolok Cselekedetei pedig az Egyház terjedéséről beszélnek. **Pál apostol leveleiben** már több részletet találunk a házastársaknak és a gyermekeknek adott intésekben, a családra vonatkozó eligazításokban.

A család jelentősége ezzel semmiképp sem csorbul az Újszövetség perspektívájában, főként, ha azt a szempontot vesszük figyelembe, hogy a megtestesülés is a családhoz kapcsolódik: **Jézus egy családnak nevezett emberi közösségben született**, és növekedett fel, jóllehet a Szent Család életéről is csak töredékes képünk van. Ebben az esetben is megjelenik az ószövetségi család-felfogás, amikor az evangélisták hangsúlyozzák Jézus dávidi leszármazását, és a Dávidnak adott ígéretek benne való beteljesedését. Továbbá, Jézus József révén lesz Dávid házának tagja, amely, akárcsak az Ószövetségben sok esetben, egy jogi beszámításon válik valóra (József, mint családfő, Mária gyermekét, Jézust családja tagjának ismeri el). Az is megfigyelhető, hogy Jézus olyan emberek világában mozog, akik valamilyen módon családi kötelekben állnak, és ez az apostolok esetében is nagyon jól megfigyelhető.

Pál apostol leveleiben számtalan formában utasításokat ad a házastársak (*IKor 7,1–9; Ef 5,22–33; Kol 3,18–19; Tit 2,1–5*) és a házasságon belül a szülők kötelességeire és a gyermekek viselkedésére (*Ef 6,1–4; Kol 3,20–21*), az özvegyek viselkedésére (*ITim 5,3–16*). Pál követeli, hogy **a keresztények másként éljék házasságukat, mint a pogányok** (*ITessz 4,3–4*). Mindezekből kiviláglik, hogy az Újszövetség követi az Ószövetség hagyományát, még akkor is, ha a házasság- és családképe lényegesen módosul. A családkép ebben az esetben **is pátriárkai vonásokat** hordoz (asszony engedelmeskedjék a férjének). A családon belüli magatartást, családtagok egymáshoz való viszonyát azonban a keresztény hit szabályozza. A házastársak egymásiránti kölcsönös odaadó szeretete és felelőssége (*IKor 7,1–9; Ef 5,22–33; Kol 3,18–19; Tit 2,1–5*) feloldja az alá- és fölérendeltség kérdését.

Ugyanakkor **egy teljesen új jelenség** is megjelenik az Újszövetségben, **az Isten országáért való nötlenségre, ill. szüzességre való felhívás és tanítás** (Jézus: *Mt 19,10–12*; Pál apostol: *IKor 7,7.25–40*), ami egyébként az Ószövetségben meglehetősen ismeretlen (kivéve Jeremiás

esetében). Ez a jelenség azonban nem szociális, társadalmi karakterű, hanem vallási-keresztény állapot; anélkül azonban, hogy a család alapvető jelentőségét csökkentené.

Összegzés

Amikor az Egyház korunkban a házasság és a család fontosságát hangsúlyozza, akkor szélesebb bibliai hagyományra támaszkodik, amely mögött Isten szándéka és akarata áll. Kétségtelen, hogy a modern világ életkörülményei, szociológiai vonatkozásai (férfi és nő viszonyának újraértékelése), a család feladatait a modern állam jelentős részében átvette, de az Egyház ma is érvényesnek tartja és hangsúlyozza a bibliai tanítás lényegét. A családi élet értékének változásából következő káros hatások egyre nyilvánvalóbban mutatkoznak meg az emberi közösségben. Éppen ez a tapasztalás teszi nyilvánvalóvá, hogy a házasságról és a családról szóló bibliai tanítás mennyire értékes és megkerülhetetlen. Manapság ismételten hangsúlyozzuk az emberi közösségtudat és az egymás iránti emberi felelősségvállalás értékét, de ezt valamennyien a rendezett házasságon alapuló családban sajátítjuk el.

Mi, keresztények, akik ragaszkodunk a bibliai kinyilatkoztatásban adott isteni tanításhoz, továbbra is érvényesnek tarjuk Isten szavát és akaratát a házasságról és a családról, és saját emberi életünkkel igyekeznünk kell ennek értékét és gazdagságát tanúsítani.